

İlköğretimde Değer Kazanımlarının İncelenmesinde Karikatür Kullanımı: Dayanışma Değeri Örneği

The Use of Cartoon to Investigate the Acquisition of Values in Primary Education: Case of Solidarity Values

Ali ERSOY*

ÖZET: Bu araştırmada, ilköğretim öğrencilerinin sahip olduğu dayanışma değerinin karikatür aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri Eskişehir'deki üç farklı ilköğretim okulundan 120'si dördüncü sınıf, 87'si beşinci sınıf toplam 207 öğrenciden 2008 Mayıs ayı boyunca toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak çalışma yaprağı kullanılmıştır. Çalışma yaprağında dayanışma mesajı içeren yazısız bir karikatüre ve üç açık uçlu soruya yer verilmiştir. Veriler, NVivo 7.0 nitel veri analiz programı ile betimsel ve sürekli karşılaştırma yolu benimsenerek çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin dayanışma değeri algıları farklılık göstermiştir. Bu algular; sorun çözmede dayanışma yapılmalı, dayanışma davranışının sonuçlarının olumsuz olmaması önemli, geçici çıkarlar için (seçim kazanmak vb.) dayanışma yapılabilir ve kötülere cezalandırmak için dayanışma olmalı biçimindedir. Bu bulgulara dayanarak karikatürlerin özellikle sosyal içerikli değer, norm ve kurallara ilişkin kazanımlarda bir durum belirleme aracı olarak kullanılabileceği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dayanışma değeri, durum belirleme, ilköğretim öğrencileri, karikatür.

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine the solidarity values of primary school students through using cartoons as assessment materials. The data were gathered from three different primary schools in Eskişehir in May 2008. The participants of the study were 207 primary school students, 120 of whom were 4th graders, whereas 87 of whom were 5th graders. The data collection tools included a worksheet with a cartoon and three open ended questions. The data were analyzed through using NVivo 7.0 Qualitative Data Analysis Software Program with constant comparison and descriptive analysis methods. The findings revealed that the participants' perceptions based on the solidarity values show differences. Their perceptions related to the solidarity values were as follows; there should be solidarity in the case of problem solving, the outcomes of the solidarity behavior should not be negative, solidarity could be provided for the immediate interests (i.e., winning an election etc.), and solidarity could be provided in order to sustain discipline. Concerning the findings of the study, it can be claimed that cartoons could be used as an instrument to examine the cases in which social values, norms, and regulations are introduced in primary education.

Keywords: Solidarity values, assessment, primary school students, cartoon.

* Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği A.B.D., alersoy@anadolu.edu.tr

GİRİŞ

Değerler, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç (Güngör, 1993), bir kişi ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği var olma ya da hareket etme tarzı (Doğan, 2004) olarak tanımlanabilir. Değerler bireyi ve toplumu tanıma ve tanımlamada kullanılacak, davranışları yönlendirme gücüne sahip, birey ve toplum açısından varlık ve devamlılık ölçütüdür. Değerlerin önemli bir özelliği, doğuştan kalıtsal olarak bireyle birlikte gelmeyip yaşamın içinde kazanılmasıdır (Yeşil ve Aydın, 2007). Değerlerin oluşmasında sosyal destekler ve pekiştiriciler önemlidir. Bir değer diğer insanlar tarafından onaylanır ve takdir görürse bireydeki etkisi yüksek olur (Sarı, 2005). Bu anlamda ilköğretim okulları değer eğitiminin gerçekleştirildiği ve sahip olunan değerlerin paylaşıldığı önemli kurumlardan biridir.

İlköğretimde değer eğitimi Hayat Bilgisi, Fen ve Teknoloji, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Türkçe derslerinin öğretim programlarıyla ilişkilendirilmekle birlikte ayrıntılı bir biçimde Sosyal Bilgiler dersiyle ilişkilendirilmiştir (Akbaş, 2006). Dünya genelindeki ülkelerin eğitim programlarında değerlerin öğretilmesinde farklı yaklaşımlara yer verilmektedir. Bu yaklaşımların kimileri değerlerin doğrudan öğretimine, kimileri akıl yürütme, sorgulama ve yansıtıcı düşünme süreçlerine ağırlık vererek değerlerin bir düşünme ve karar verme süreci olarak kazanımına yöneliktir (Doğanay, 2006). Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] değer eğitimiyle ilgili bilgilendirme raporunda yorum, muhakeme, ilişkilendirmeler gibi etkinliklerle değerlerin bilgi düzeyinden bilinç düzeyine, tutum ve davranış boyutuna geçmesini sağlayacak yaklaşımlar önermektedir (MEB, 2005b). Öğrencilerin ilköğretimde yer alan derslerin öğretim programlarında belirtilen değerlere ulaşma düzeylerinin belirlenmesi gerek okulların duyuşsal davranışlar kazandırmadaki başarısı gerekse de toplumsal değerler hakkında aydınlatıcı olacaktır (Akbaş, 2004). İlköğretimde öğrencilere kazandırılacak değerlerden biri de dayanışmadır. Dayanışma; bir topluluğu oluşturanların duyu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, olarak ifade edilebilir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2009). Değer kazanımlarının belirlenmesinde farklı yaklaşımlar, teknikler ve materyaller işe koşulabilir. Bu anlamda, ilköğretim öğrencilerin sahip olduğu değerlerin belirlenmesinde yararlanılabilecek materyaller arasında, örnek olay metinleri, kısa filmler, çizgi romanlar, öyküler ve karikatürler sayılabilir.

İlköğretim dördüncü sınıf Türkçe dersinde öğrenci, *Karikatürde verilen mesajı algılar* (MEB, 2005a) kazanımı ile beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde doğrudan verilecek beceriler arasında karikatür kullanımını da içeren *görsel kanıt kullanma* becerisi bulunmaktadır (MEB, 2005b). Ayrıca, Türkçe dersinde yeni bir öğrenme alanı olarak yer alan görsel okuma, yazılı metinlerin dışında kalan resim, sembol, şekil, grafik vb. ve doğa olaylarını ve sosyal olayları anlamlandırma, yorumlama

(MEB, 2005a) olarak tanımlanmaktadır. Bu bilgilere dayanarak ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin herhangi bir karikatürde verilen mesajı algılayabilecekleri söylenebilir. Ayrıca, dayanışma değerine daha çok Sosyal Bilgiler ve Türkçe derslerinde vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan gerek değer eğitiminin gerekse karikatür kullanımının ilköğretimde yapılandırıcılığa dayalı geliştirilen yeni öğretim programlarının bir sonucu olduğu görülmektedir.

Karikatür, “bugünkü durumuyla çizgi ile mizah yapma sanatıdır” (Selçuk, 1998, s. 12) biçiminde tanımlanmaktadır. Karikatür, toplumsal, ekonomik ve kültürel bir yansıtma aracı olarak (Örs, 2007), karmaşık sosyal ve doğa sorunlarının öğrencilerin anlayabileceği biçimde sunulmasını sağlayarak o sorunların analizini ve yorumlanmasını kolaylaştırır (Kleeman, 2006). Eğitimde karikatür kullanmanın kuramsal temeli yapılandırıcılığa dayandırılmaktadır (Kabapınar, 2005; Kozulin, 2003). Yapılandırıcılıkta öğrenme, öğrencilerin kendilerine sunulan bilgileri yeniden yapılandırarak özgün bir anlam oluşturmaları (Jonassen, 1991) ve oluşturdıkları bu anlamı kendilerine mal etmeleriyle (Yaşar, 1998) gerçekleşmektedir. Ancak, öğrencilerin kendi anlamını oluşturacağı düşüncesi yapılandırıcı öğretim sonunda her öğrencinin konu hakkında birbirinden kopuk anlamlar oluşturmaması anlamına gelmemektedir (Deryakulu, 2000). Yapılandırıcılıkta ders kazanımları ürün (portfolyo) dosyası, günlükler, kavram haritaları (Perales-Palacios & Vilchez-Gonzalez, 2005) gibi alternatif [farklı] değerlendirme teknikleriyle belirlenebilmektedir. Burada alternatif kavramı, *bir şeyin karşısında olmak değil, farklı bir seçenek olmak* anlamı taşımaktadır (Kutlu, Doğan ve Karakaya, 2009). Alternatif durum belirleme (assessment) tekniklerinden biri de karikatürdür (Kleeman, 2006; Kozulin, 2003). Karikatürün durum belirleme amacıyla kullanımı arasında şunlar sayılabilir (Kleeman, 2006; Song, Heo, Krumenaker & Tippins, 2008):

1. Öğrencilerin konuya ilişkin ön bilgilerini belirleme.
2. Öğrencilerin gözlem yapma ve tümevarımsal düşünme becerilerini geliştirme.
3. Öğrencilerin bilimsel bilgilerini gerçek yaşam koşullarına uygulama becerilerini geliştirme.
4. Öğrencilerin yazılı ve sözlü görüş açıklama isteğini, merak ve yaratıcılıklarını geliştirme.
5. Öğrencilerin yorum yapma becerilerini geliştirme.

Karikatür, ilköğretimde öğretim ve değerlendirme süreçleriyle ilgili araştırma konusu olmuştur. Yurt dışında, karikatürün fen eğitimde enerji israfını önleme bilincini geliştirmede (Kruger & Summers, 2000), kaya ve mineral kavramları (Rule & Ague, 2005) ile internet güvenliğinin öğretiminde etkili bir öğretim materyali olduğu bulunmuştur (Srikwan & Jakobsson, 2008). Türkiye’de ise, kavram karikatürünün Fen ve Teknoloji dersinde; bireysel düşünce biçimlerinin ortaya

çıkarılmasında (Kabapınar, 2005), akademik başarı ve duyuşsal özelliklerin geliştirilmesinde (Durmaz, 2007), öğrenci başarısı, fen tutumu ve kavram yanlışlarının giderilmesinde (Baysarı, 2007), başarı ve sorgulayıcı öğrenme becerilerinin geliştirilmesinde (Balım, İnel ve Evrekli, 2008) ve fotosentez konusundaki kavram yanlışlarının belirlenmesinde (Ekici, Ekici ve Aydın, 2007) etkili olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca, karikatürün Fen ve Teknoloji dersinde çevre sorunlarının öğretiminde etkili olduğu (Oluk ve Özalp, 2007) belirlenmiştir. Türkiye’de ilköğretimin 1-5 sınıflarında kavram karikatürü ile ilgili araştırmaların daha çok Fen ve Teknoloji dersinde yapılmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf Türkçe ve Sosyal Bilgiler derslerinde karikatüre ilişkin doğrudan kazanım ve beceri olmasına karşın, bu derslerle ilişkili karikatür araştırması yok denecek kadar azdır. Örneğin alanyazında, Sosyal Bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı ile öğrencilerin akademik başarılarında artış olduğu (Durualp, 2006), öğrencilerin çevre ve sosyal sorunlara ilişkin algılarını kendi çizdikleri karikatürler aracılığıyla yansıtabildikleri (Ersoy ve Türkkan, 2010) biçiminde araştırmalar bulunmaktadır. Karikatür sosyal konuların araştırılmasında işe koşulabilecek işlevsel bir materyaldir. Çünkü karikatür eleştirel bir mizah sanatı olarak özellikle sosyal içerikli güncel siyasal, teknolojik, toplumsal değer, norm ve kuralların eleştirel bir bakışı açısıyla incelenmesine olanak sağlar. Bu nedenle karikatürün, değer eğitimi sürecinde gerek öğretim gerekse değerlendirme amacıyla kullanılabilir özellikleri içerdiği söylenebilir.

Bu araştırma betimsel bir çalışmadır. Araştırmada dayanışma değeri mesajını içeren yazısız bir karikatür seçilerek, öğrencilerin duyuş ve düşüncelerini yazılı olarak açıklamalarına olanak sağlanmıştır. Araştırmada, ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin sahip oldukları dayanışma değerinin karikatür aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrenciler karikatürde gördüklerini yazılı olarak ifade edebilmekte midir?
2. Öğrenciler karikatürde verilen dayanışma mesajını algılayabilmekte midir?
3. Öğrenciler karikatürde verilen dayanışma mesajına ilişkin hissettiklerini açıklayabilmekte midir?
4. Öğrencilerin sahip oldukları dayanışma değerine ilişkin görüşlerindeki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Çalışma grubu nitel araştırma yaklaşımı içinde yer alan amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yapılarak belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örneklemesinde amaç, genelleme yapmak değil, aksine

çeşitlilik arz eden durumlar arasında ortak ya da paylaşılan durumlar olup olmadığını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bunun için sosyo-ekonomik açıdan üst (A Okulu), orta (B Okulu) ve alt (C Okulu) olmak üzere üç farklı ilköğretim okulunda öğrenim gören öğrencilerden 120'si dördüncü sınıf, 87'si beşinci sınıf, 99'u kız ve 108'i erkek olmak üzere toplam 207 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Çalışma grubundaki okulların özellikleri, öğrencilerin sınıf, cinsiyet, anne-baba eğitim ve mesleklerine ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir:

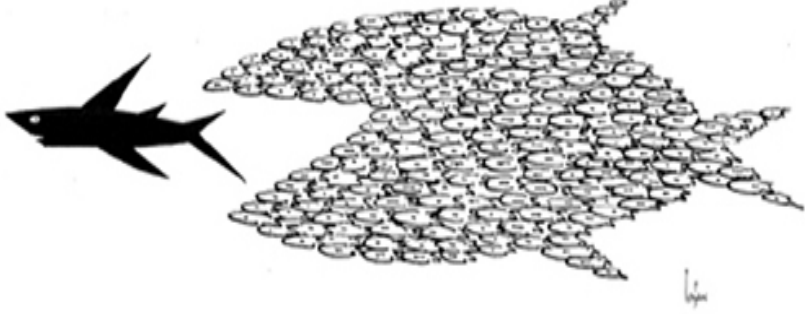
A Okulu: Özel bir ilköğretim okuludur. Öğrencilerin anne-babaları genelde üniversite mezunu olup, öğretim üyesi, doktor, mühendis ya da ticaretle uğraşan serbest meslek sahibidir. Bu okuldan araştırmaya 42'si dördüncü sınıf, 32'si beşinci sınıf, 34'ü erkek, 40'ı kız toplam 74 öğrenci katılmıştır.

B Okulu: Eskişehir il merkezinde yer alan bir devlet ilköğretim okuludur. Öğrencilerin anne-babalarının eğitim düzeyi genelde ortaöğretim ve üniversite mezunu olup, meslekleri orta düzey devlet memuru, işçi ya da küçük esnaflardan oluşmaktadır. Bu okuldan araştırmaya 39'u dördüncü sınıf, 28'i beşinci sınıf, 37'si erkek, 30'u kız toplam 67 öğrenci katılmıştır.

C Okulu: Eskişehir ilinin merkez ile kenar semtleri arasında yer alan bir devlet ilköğretim okuludur. Öğrencilerin anne-babalarının eğitim düzeyi genelde ilköğretim ve ortaöğretim olup, meslekleri asgari ücretle çalışılan işler, alt düzey devlet memurluğu ve gündelik işlerde çalışılan mesleklerdir. Bu öğrencilerin annelerinin çoğunluğu ev hanımıdır. Bu okuldan araştırmaya 39'u dördüncü sınıf, 27'si beşinci sınıf, 37'si erkek, 29'u kız toplam 66 öğrenci katılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri tek kare yazısız bir karikatüre ilişkin üç açık uçlu soruyu içeren çalışma yaprağı aracılığıyla toplanmıştır. Çalışma yaprağının veri toplama aracı olarak kullanıldığı araştırmalar bulunmaktadır (Kutlu ve Ahioğlu, 2005; Lochrie, 1992). Açık uçlu sorular, öğrencilerin bilgi ve becerilerini kullanarak özgün yanıtlar oluşturdukları alternatif durum belirleme yöntemleri (Kutlu, Doğan ve Karakaya, 2009) içinde yer almaktadır. Çalışma yaprağında yer alan karikatür ve ilgili sorular aşağıda verilmiştir:

Şekil 1. Karikatür: Turhan Selçuk

1. Yukarıdaki karikatürde ne gördüğünüzü yazınız.
2. Yukarıdaki karikatür hakkında ne düşündüğünüzü yazınız.
3. Yukarıdaki karikatür hakkında ne hissettiğinizi yazınız.

Çalışma yaprağında yer verilen karikatür ve soruların ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin düzeyine uygunluğu ve dayanışma değeriyle ilişkisi bir bilgisayar ve öğretim teknolojileri, iki program geliştirme, üç sınıf öğretmenliği ve bir sanat eğitimi olmak üzere toplam yedi uzmanının ve beş sınıf öğretmenin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlar ve öğretmenler çalışma yaprağının öğrenci düzeyine uygun olduğu ve dayanışma mesajı içerdiği yönünde görüş belirtmiştir. Çalışma yaprağının ön denemesi sosyo-ekonomik açıdan orta düzey bir devlet ilköğretim okulunda 20 dördüncü sınıf ve 25 beşinci sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Ön deneme uygulaması sonucunda öğrencilerin yazılı görüşlerini açıklamada herhangi bir sorun yaşamadıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu yazılı olarak açıkladıkları görüşlerinde karikatürde verilmek istenen mesajı dayanışma, işbirliği ve birlikte hareket etme biçiminde ifade etmiştir. Daha sonra araştırma kapsamındaki okullardan belirlenen dördüncü ve beşinci sınıfların öğretmenleri veri toplama aracı olarak geliştirilen çalışma yaprağını bir ders saatinde (yaklaşık 40 dakika) öğrencilere uygulamıştır. Araştırmanın verileri Mayıs 2008 ayı boyunca araştırmacı tarafından toplanmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırma verileri betimsel ve sürekli karşılaştırma (constant comparison) yolu (Marshall & Rossman, 1999; Miles & Huberman 1994) benimsenerek bilgisayar destekli nitel veri analiz programında (NVivo 7.0) analiz edilmiştir. Betimsel analiz, verilerin araştırma soruları dikkate alınarak sunulmasına olanak verir (Yıldırım ve

Şimsek, 2005). Veri analizi sonucunda oluşturulan model Ek-1'de verilmiştir. Verilerin analizinde aşağıdaki aşamalar izlenmiştir:

Analize başlamadan önce çalışma yapılarına 1'den 207'ye kadar numara verilmiştir. Numara verilirken okulların üst, orta ve alt sosyo-ekonomik düzey sıralamasına dikkat edilmiştir. Örneğin A okulu (üst) 1-74 arası, B okulu (orta) 75-141 ve C okulu (alt) 142-207 biçiminde numaralandırılmıştır.

Sonra her bir çalışma yapırağı tek tek okunarak kelime, kelime grupları ve cümleler analiz birimi olarak belirlenmiştir. Verilerin kodlanması aşamasında katılımcıların ifade ettikleri kelime/kelime grupları öncelikle tercih edilmiştir. Ancak, katılımcıların belirttikleri kelime veya kelime grupları kodlama için uygun olmadığında araştırmacı onların görüşlerini en iyi yansıtacak kelimeleri kodlamıştır (Patton, 2002). Burada öğrencilerin her bir soruda açıkladıkları benzer ve farklı görüşler ilgili sorunun altında kodlanmıştır (Yıldırım ve Şimsek, 2005). Bazı öğrenciler sorulara görüş yazmamış veya yazılan görüş soruyla ilgili görülmemiştir. Örneğin, *Yukarıdaki karikatür hakkında ne düşündüğünüzü yazınız* sorusuna görüş açıklanmamışsa *yanıtız*, açıklanan görüş soruyla ilgili değilse *ilgisiz* biçiminde kodlanmıştır. İlgisiz kodlamalara, *Bu kadar balık nereden geliyor, Onu neden çizdiler?* ve *Balıkların güzelliğini, el sanatının ne kadar güzel eserler çıktığını düşünüyorum* biçimindeki görüşler örnek verilebilir.

Araştırmada inanırılığı (truthworthiness) sağlamak amacıyla farklı işlemler yapılmıştır. Bunlardan birincisi, üst, orta ve alt sosyo-ekonomik düzey açısından üç farklı ilköğretim okulunda öğrenim gören öğrencilerden veri toplanarak veri kaynağında çeşitlilik sağlanmıştır. İkincisi, araştırma verilerinin analizi araştırmacı ve bir alan uzmanıyla birlikte yapılarak meslektaş-uzman yardımı alınmıştır. Üçüncüsü, araştırma verilerinin analizinde betimsel ve sürekli karşılaştırma yöntemi benimsenmiştir (Freeman, deMarrais, Preissle, Roulston, & St. Pierre, 2007; Lincoln & Guba, 1985). Son olarak da, bulguların sunumunda katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bu alıntılarda öğrencilerin öğrenim gördüğü okullar A, B ve C okulu, çalışma yapırağı numarası, öğrencinin sınıf düzeyi ve cinsiyeti biçiminde kodlanmıştır. Örneğin (A25, 4, E) biçimindeki alıntı üst sosyo-ekonomik okuldaki 25 numaralı 4. sınıfta öğrenim gören erkek bir öğrencinin yazılı görüşünden yapılan alıntıdır.

Araştırmada inanırılığı (iç geçerlik) ve aktarılabirliği (dış geçerlik) sağlamak amacıyla bir karikatür ve bu karikatüre dayalı üç sorudan elde edilen verilerin yorumlanmasındaki sınırlılığı gidermek için yapılan işlemler ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Bu kapsamda inandırıcılık için, veri kaynağında sosyo-ekonomik, verilerin analizinde uzman teyidi, betimsel ve sürekli karşılaştırma açılarından çeşitleme yapılmıştır. Aktarılabirlik açısından ise, çalışma grubu başlığında okulların ve öğrencilerin özellikleri ve nasıl seçildiği anlatılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular, öğrencilerin karikatürde gördükleri, öğrencilerin karikatür hakkında düşündükleri ve öğrencilerin karikatür hakkında hissettikleri biçiminde oluşturulan üç başlıkta sunulmuştur. Sözü edilen başlıklar altında öğrencilerin açıkladıkları görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklara yer verilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin yanıtları frekans ve yüzde biçiminde tablolaştırılarak yorumlandıktan sonra ilgili öğrenci görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Öğrencilerin Karikatürde Gördükleri

Öğrencilerin, *Karikatürde ne gördüğünüzü yazınız* sorusuna verdikleri yanıtlardan ortaya çıkan bulguların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Karikatürde Gördüklerine İlişkin Yanıtlarının Frekans ve Yüzde Dağılımları

Soru 1. Karikatürde ne gördüğünüzü yazınız	f	%
Doğru	106	51.0
Kısmen Doğru	89	43.0
İlgisiz	6	3.0
Yanıtsız	6	3.0
Toplam	207	100.0

Tablo 1’e göre, öğrencilerin karikatürde ne gördüklerine ilişkin belirttikleri görüşlerinin %51’i *doğru*, %43’ü *kısmen doğru*, %3’ü *ilgisiz* ve %3’ü *yanıtsız* biçiminde kodlanmıştır. Doğru biçimindeki kodlamalarda; *1 balık ordusunun 1 köpek balığını kovaladığını* (A5, 4, E), *Küçük balıklar bir balık sürüsüne dönüşmüş ve kocaman bir balığa dönüşüp köpek balığını yemeye çalışıyor* (A18, 4, E), *İki balık görüyorum. Biri küçük köpek balığı, diğeri küçük balıkların bir araya gelerek oluşturdukları büyük balık* (B136, 5, K), *Koca bir balık kılıç balığını yemeğe çalışıyor* (B82, 4, K), *Birçok küçük balıklar birleşmiş, küçük bir balık oluşmuş. Onu görüyorum. Bir tane de köpek balığı görüyorum* (C146, 5, K) vb. görüşler temel alınmıştır. Öğrencilerden karikatürde iki balık olduğunu, balıklardan birinin küçük balıklardan oluşan daha büyük bir balık olduğunu ve köpek balığının aslında büyük balığı oluşturan küçük balıklardan daha büyük olduğunu görmeleri ve bunu yazmaları beklenmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu da karikatürdeki balıkları doğru bir biçimde betimleyebilmiştir.

Kısmen doğru biçiminde yapılan kodlamalarda; *İki balık görüyorum* (B80, 4, E; C192, 5, K), *Bir köpek balığı görüyorum* (C203, 5, K) ve *Balık sürüsü görüyorum*

(A14, 5, K) vb. açıklamalar dikkate alınmıştır. Bu öğrencilerin karikatürde görülenleri eksik betimledikleri, karikatürdeki bir balığın özelliğini öne çıkardıkları veya genel bir ifade ile balık görüyorum biçiminde açıklamalarda buldukları ortaya çıkmıştır. İlgisiz yanıtla; *Çok komik* (C169, 5, K), *Hoş bir karikatür* (C187, 5, K) ve *Balıklar böyle bir şey yapamaz* (A51, 4, E) vb. açıklamalar alınmıştır. Yanıtsız kodlamalarda ise, öğrenciler soruyu boş bırakmıştır. Bu bulgulara göre, öğrencilerin yarıdan fazlasının karikatürdeki durumu başlangıçta doğru olarak görebildikleri ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin karikatürde ne gördüklerini doğru bir biçimde ifade edebilmeleri, sonraki sorulara verecekleri yanıtlar için önemlidir. Çünkü bir karikatürdeki mesajın doğru olarak algılanması öncelikle karikatürde ne görüldüğünün doğru bir biçimde ifade edilmesine bağlıdır. Bu durumda araştırmaya katılan ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerin çoğunluğunun kendilerine sunulan bir karikatürdeki durumu başlangıçta doğru olarak betimleyebildikleri söylenebilir. Karikatürde ne gördüğünü kısmen doğru betimleyen öğrenciler ise, görsel okuma becerileri ve yazılı anlatım becerilerindeki yetersizlikten görüşlerini böyle açıklamış olabilir.

Öğrencilerin Karikatür Hakkında Düşündükleri

Öğrencilerin, *Karikatür hakkında ne düşündüğünüzü yazınız* sorusuna verdikleri yanıtlardan ortaya çıkan bulguların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Karikatür Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Yanıtlarının Frekans ve Yüzde Dağılımları

Soru 2. Karikatür hakkında ne düşündüğünüzü yazınız	f	%
Dayanışma	115	55.5
İlgisiz	30	14.5
İlginç	28	13.5
Yaşam Hakkı	13	6.4
Kötülük	11	5.3
Yanıtsız	10	4.8
Toplam	207	100.0

Tablo 2’ye göre, öğrencilerin karikatürdeki mesaja ilişkin açıkladıkları görüşlerinin %55.5’i *dayanışma*, %14.5’i *ilgisiz*, %13.5’i *ilginç*, %6.4’ü *yaşam hakkı*, %5.3’ü *kötülük* ve %4.8’i *yanıtsız* biçiminde kodlanmıştır. Öğrencilerin çoğunluğu bu soruya görüşünü bir cümle yazarak açıklarken, az sayıdaki öğrenci birden fazla cümle yazmıştır. Öğrencilerin karikatürdeki mesaja ilişkin belirttikleri görüşleri farklılık göstermekle birlikte, belirtilen görüşlerin yarıdan fazlasının (%55.5) dayanışma biçiminde ifade edildiği görülmektedir. Buradan araştırmaya

katılan öğrencilerin yarısından fazlasının karikatürün mesajını dayanışma biçiminde algıladığı ortaya çıkmıştır.

Karikatürün mesajını dayanışma biçiminde yorumlayan öğrenciler görüşlerini, daha çok günlük yaşamda dayanışmanın önemini vurgulayan örnekler ve atasözleriyle açıklamıştır. Öğrencilerden insanların sorun çözmede neden karikatürdeki küçük balıklar gibi dayanışma içinde olmadıklarını sorgulayanlar olmuştur. Bu öğrencilerin görüşlerine; *Topluluk halinde çalışırsak büyük bir zorluğu aşabiliriz. Eğer tek kişi zorluğa karşılık gelirse yenilir* (A2, 4, K), *Küçük balıklar birlik olup kendilerini yiyen köpek balığına karşı savaşıyorlar. Bence insanlarda bu balıklar gibi birlik olmalı* (A62, 5, K) ve *Tek başımıza başaramayacağımız işleri arkadaşlarımızla birleşerek, güçlenerek o işi başarabiliriz. Küçük bir sorun gibi üstesinden gelebiliriz* (A64, 5, K) biçimindeki ifadeler örnek verilebilir. Karikatürde verilen dayanışma mesajını atasözüyle açıklama yolunu seçen bir öğrencinin görüşü aşağıdaki gibidir:

Ben yukarıdaki karikatürden şu düşünceyi anlıyorum aslında “Bir elin nesi var iki elin sesi var”. Bu sözü açıklarsak; karikatürde gözüken büyük balık aslında birçok balıktan oluşur. O büyük balığı oluşturan balıklar çok küçüklerdir. Ama birleşerek o balıktan daha güçlü olmuşlardır (C153, 5, K).

Karikatürdeki mesajı dayanışma biçiminde anladığını günlük yaşamdan seçtiği siyasal bir örnekle açıklayan bir öğrencinin görüşleri diğer öğrenci görüşlerinden oldukça farklılık göstermiştir. Bu öğrenci Türkiye’de genel seçimler öncesinde partiler arasında yapılan işbirliği ile karikatürdeki verilen mesaj arasında bağlantı kurarak karikatürdeki küçük balıklardan meydana gelen balığı kendilerinden daha büyük olan iktidar partisine karşı birleşen daha küçük partiler olarak yorumlamıştır. Öğrenci görüşünü aşağıdaki biçimde ifade etmiştir:

Köpek balığı tek başına gezerek çok büyük bir hata yapmış. Oysa ki küçük balıklar birleşerek kocaman köpek balığını yakalamak üzere. Bunu bu günlerde en çok dikkat çeken olay gibi düşünürsek; köpek balığı [A Partisi], birleşmiş küçük balıkları da [B Partisi] ve [C Partisi] olarak düşünebiliriz (A1, 4, K).

Karikatürde verilmek istenen mesajı ilginç olarak yorumlayan öğrencilerin; karikatürdeki balıkların davranışlarını sıra dışı veya gerçekçi bulmadıkları anlaşılmaktadır. Bu öğrenciler mesajdan daha çok karikatürün çizimine veya balıkların böyle bir şey yapıp yapamayacağına odaklanmıştır. Bu öğrencilerin görüşlerine şu örnekler verilebilir: *Ben gerçekten o balıkların bu kadar akıllı olup şekiller yapabilirler mi diye merak ediyorum* (C145, 4, K), *Karikatürü değişik çizmişler. Çok değişik bir karikatür olmuş* (B88, 4, K), *Ben bunu bir ara gerçek*

balık zannettim. Değişik bir görüntü. Diğer balıkta gerçek balık sanırım (C145, 5, K) ve *Çok ilginç bir karikatür* (B106, 5, K). Karikatürde verilen mesajı ilginç olarak yorumlayan öğrencilerin karikatürde verilen mesajı anlamadıkları ortaya çıkmıştır.

Karikatürün mesajını yaşam hakkı biçiminde yorumlayan öğrencilerin görüşlerinden yaşam hakkı kavramını insan ve hayvan yaşamı olmak üzere iki başlıkta ele aldıkları görülmektedir. Bu öğrencilerin, karikatürde verilmek istenen mesajı her canlının yaşam hakkı ve doğanın bir dengesi olduğu ön bilgisinden hareket ederek yorumladıkları anlaşılmaktadır. Bu öğrencilere göre, canlıların yaşam haklarına ve doğanın dengesine [besin zincirine] müdahale etmemek gerekmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden örnekler şöyledir: *Doğanın bir dengesi vardır. Bu dengeyi bozarsak çok kötü şeyler olur* (A6, 4, E), *Köpek balığı nesli tükenecek* (A13, 4, E), *Büyük balık [Küçük balıklar] küçük balığın [Köpek balığı] yaşama hakkını çiğniyor* (C142, 5, E) ve *Büyük balık oluşturmalarına [Küçük balıklar] rağmen köpek balığını yememeleri gerekiyor* (C147, 5, K). Bu açıklamalara göre, öğrencilerin karikatürdeki durumu besin zinciri açısından onayladıkları, ancak yaşam hakkı açısından onaylamadıkları anlaşılmaktadır. Ancak, karikatürü yaşam hakkı biçiminde yorumlayan öğrencilerin karikatürün mesajını anlamadıkları, karikatürdeki balıkların davranışlarını gerçekçi bir bakış açısıyla yorumladıkları görülmektedir.

Karikatürdeki mesajı kötülük olarak ifade eden öğrencilere göre, kimi durumlarda yapılan dayanışmanın sonuçlarının olumlu veya olumsuz olması daha önemlidir. Bu öğrencilerin görüşlerine; *Bence balıkların yardımlaşması iyi bir şey ama köpek balığını korkutarak intikam alıyorlar ve intikam kötü bir şeydir* (A24, 4, E), *Bütün balıklar köpek balığını kovalıyorlar. Çok kötü bir şey dışlıyorlar* (B94, 4, E) ve *Balıkların başka bir balığı yemesi çok kötü bir şey* (C175, 4, K) biçimindeki ifadeler örnek verilebilir. Bu açıklamalara dayanarak, karikatürdeki mesajı kötülük olarak algılayan öğrencilerin dayanışma değerine sahip oldukları, ancak sergilenen davranışın sonuçlarının olumsuz olması durumunda yapılan dayanışmayı onaylamadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu öğrencilerin karikatürde verilmek istenen dayanışma mesajını doğru algıladıkları, ancak her dayanışmanın olumlu sonuçlara neden olmayacağını da açıklayarak konuyu eleştirel bir bakış açısıyla ele aldıkları söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden, *Karikatür hakkında ne düşündüğünüzü yazınız* sorusuna 10 öğrenci yanıt vermemiş, 30 öğrencinin verdiği yanıtlar ise, ilgisiz olarak kodlanmıştır. İlgisiz kodlar karikatürdeki mesajla ilgili olmayan görüşleri içermektedir. Bu konudaki öğrenci görüşlerinden örnekler şöyledir: *Bu kadar balık nereden geliyor* (B92, 4, K), *Onu neden çizdiler?* (B95, 4, E), *Ben birçok balığın bütünleşerek oluşturduğu büyük balığı dünyaya ve diğer balığı da güneşe benzetiyorum* (C152, 5, E). *Saçma olduğunu. Çünkü balıklar gösterilmeden*

asla yapamazlar. Ama eğitici olursa onlar başka (C197, 4, K). Bu öğrencilerin karikatürdeki mesajı anlamadıkları görülmektedir.

Sonuç olarak öğrencilerin yazılı olarak belirttikleri görüşlerine göre, çoğunluğun karikatürdeki mesajı dayanışma değeriyle ilişkilendirdiği ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre dayanışma değerine ilişkin görüşlerini daha somut örneklerle açıklayabildikleri ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin Karikatür Hakkında Hissettikleri

Öğrencilerin, *Karikatür hakkında ne hissettiğinizi yazınız* sorusuna verdikleri yanıtlardan ortaya çıkan bulguların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Karikatür Hakkındaki Hislerine İlişkin Yanıtlarının Frekans ve Yüzde Dağılımları

Soru 3. Karikatür hakkında ne hissettiğinizi yazınız	f	%
Dayanışma	46	22.2
Mutluluk	35	17.0
Üzüntü	27	13.0
Şaşırma	20	9.0
Haksızlık	20	9.0
Acıma	16	7.0
Yanıtsız	14	6.0
Hiçbir şey hissetmedim	12	5.0
İlgisiz	9	4.3
İyilik/Kötülük	9	4.3
Korku	7	3.2
Toplam	207	100

Tablo 3'e göre, öğrencilerin karikatürdeki mesaja ilişkin belirttikleri hislerinin, %22.2'si *dayanışma*, %17'si *mutluluk*, %13'ü *üzüntü*, %9'u *şaşırma*, %9'u *haksızlık*, %7'si *acıma*, %5'i *hiç bir şey hissetmedim*, %4.3'ü *iyilik/kötülük* ve %3.2'si *korku* biçiminde olduğu görülmektedir. Bu soruda belirtilen görüşlerin %6'sı *yanıtsız* ve %4.3'ü ise *ilgisiz* olarak kodlanmıştır. Öğrenciler karikatürde verilmek istenen mesajın kendilerinin daha çok dayanışma, mutluluk ve üzüntü hissetmelerine neden olduğunu ifade etmiştir. Dayanışma hissettiğini belirten öğrenciler, dayanışmayı, birlikte hareket etme ve zorlukların üstesinden gelmede birlikte hareket etme olarak ifade etmiştir. Bu konudaki öğrenci görüşlerinden örnekler şöyledir: *Ben buradan bir ders çıkarıyorum. 'hayatta bir birlik büyük lokmayı yutar* (A41, 4, E), *Birleşerek bir şeyin üstesinden daha çabuk gelebiliriz. Ve hiç kimseyi küçümsememeliyiz* (B96, 4, K), *Ben yukarıdaki karikatürden*

yardımlaşma, el ele verme duygusunu hissediyorum (C153, 5, K) ve İnsanlar bir araya gelerek kuvvet oluşturur. Bence insanlar da bir araya gelebilmelidir (C161, 4, E). Bir önceki soruda öğrencilerin %55.5'i karikatürdeki mesajı dayanışma olarak algımlarken, bu soruda öğrencilerin %22.2'si karikatürde verilen mesajın kendilerinde dayanışma hissettirdiğini açıklamıştır. Ancak, her iki soruda da öğrencilerin verdikleri yanıtlarda dayanışma ilk sırada yer almıştır. Mutlu olduğunu (%17.2) ve üzüldüğünü (%13) ifade eden öğrencilerin görüşleri ile dayanışma (%22.2) hissettiğini söyleyenler de dikkate alındığında toplamda %52.2'lik bir oran ortaya çıkmaktadır. Çünkü mutlu olduğunu söyleyenler dayanışma içinde bir zorluğun üstesinden gelebilmeden mutlu olma, üzgün olduğunu söyleyenler ise, dayanışmanın sonucunda birinin zarar görmesinden üzülmektedir. Bu durum öğrencilerin karikatüre ilişkin yöneltilen sorulardaki düşünce ve his kavramlarının anlamı bilememelerinden veya görüşlerini yazılı olarak açıklama becerilerindeki eksiklikten kaynaklanabilir.

Mutluluk hissettiğini açıklayan öğrenciler, dayanışma içinde bir işi başarma, bir zorluğun üstesinden gelme ve hak edene ceza verme gibi nedenlerin kendilerini mutlu ettiğini belirtmiştir. Bu öğrencilerin görüşlerinden karikatürün mesajını küçük balıklardan oluşan büyük balık açısından ele aldıkları anlaşılmaktadır. Bu öğrencilerin görüşlerine; *Büyük bir zorluğu atlattığım için mutlu ve huzurlu hissederim* (A2, 4, K), *Ben mutlu oldum. (...) Bende küçük olduğum için haliyle balıkları severim. O yüzden bana zarar veren birinin el birliği verip cezasını vermekte mutluluk duyuyorum* (A23, 4, K), *Ben kendimi mutlu hissettim. Çünkü bir balık sürüsünün neler yapabildiğini gördüm* (A33, 4, K) ve *Mutlu oldum. Beraberlik var çünkü* (C180, 4, K) biçimindeki açıklamalar örnek verilebilir. Mutlu olduğunu ifade eden öğrencilerin görüşlerinde hak edene ceza vermek amacıyla dayanışma içinde olma düşüncesinin dikkat çekici olduğu söylenebilir. Ayrıca yine kız öğrencilerin dayanışmayla başarılan bir işin kendilerini mutlu ettiğini ifade etmeleri kız öğrenciler açısından üzerinde durulması gereken bir konu olarak yorumlanabilir.

Karikatürdeki mesaja ilişkin üzüntü hissettiğini belirten öğrencilerin görüşlerinden onların konuya köpek balığı açısından baktıkları anlaşılmaktadır. Bu öğrenciler, köpek balığının küçük balıklar karşısında güçsüz kalması, küçük balıkların köpek balığını yiyecek olması veya köpek balığının ölecek olması gibi nedenlerle üzüntü hissettiklerini açıklamıştır. Bu konuya ilişkin öğrenci görüşleri şöyledir: *Eğer o küçük balığın yerinde olsaydım kendim çok üzgün olurdum* (A3, 4, K), *Küçük balığa [köpek balığı] üzüliyorum* (A10, 5, K), *Ben üzünlük hissettim* (B77, 5, K) ve *Büyük balığa diğer arkadaşları ile beraber olmadığı için üzüldüm* (C157, 4, K). Üzüldüğünü hisseden öğrencilerde köpek balığının zor durumda kalmasının ve çaresizlik içinde olmasının onlarda üzüntü hissi uyandırdığı görülmektedir. Kız öğrenciler köpek balığının durumuna erkek öğrencilerden daha çok üzüldüklerini ifade etmiştir.

Karikatürdeki köpek balığının düşmüş olduğu duruma ilişkin şaşkınlık hissettiğini ifade eden öğrencilerin bu durumu anlamakta zorlandıkları anlaşılmaktadır. Açıklanan görüşlere göre köpek balığı daha güçlüdür ve aslında küçük balıkları korkutabilir. Ancak, küçük balıklardan oluşan balık sürüsü birleşerek köpek balığından daha büyük ve güçlü olmuştur. Bu öğrencilerin karikatürdeki durumu gerçekçi bir biçimde değerlendirdikleri ve bu nedenle şaşkınlık hissettikleri söylenebilir. Bu konudaki öğrenci görüşlerine; *Ben ilk görünce balıkların birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir resim zannetmişim. Ama yorumlayınca birçok şey düşünebiliyorum ve şaşkınlık hissettim* (C149, 5, E) ve *Şaşırđım. Çünkü köpekbalığı bir önünü dönse biraz da hızlansa hemen balıkları yakalar* (C169, 4, K) biçimindeki ifadeler örnek verilebilir.

Karikatürdeki durum karşısında haksızlık hissettiğini ifade eden öğrenciler büyük balığın küçük balıklara haksızlık yaptığını düşünmektedir. Bu konudaki öğrenci görüşlerinden örnekler şöyledir: *Her canlının yaşaması lazım* (A25, 4, E), *Büyük balığın yerinde olsaydım küçük balıklara zarar vermezdim* (B87, 4, E), *Yukarıdaki karikatür hakkında haksızlık hissediyorum* (B104, 4, E) ve *Büyüklerin üstün olduğunu ve küçüklerin ezildiğini hissediyorum* (B135, 5, K).

Karikatürdeki duruma ilişkin acıma hissettiğini belirten öğrenciler bunun nedeni olarak köpek balığının ölecek olması olarak açıklamıştır. Bu konudaki öğrenci görüşlerinden örnekler şöyledir: *Zavallı köpek balığı* (A57, 5, E), *Küçük balığa [köpek balığı] yazık* (A65, 5, E), *Yem olacağı için büyük balığa [köpek balığı] acıyorum* (B75, 5, K) ve *Bu balık sürüsü küçük balığı [köpek balığı] yiyecek gibi duruyor. Bu da bana acı veriyor* (C142, 5, E). Bu öğrencilerin durumu köpek balığı açısından, bir başka ifadeyle güçsüz olan tarafından ele aldıkları için acı hissettikleri anlaşılmaktadır.

Karikatürdeki duruma ilişkin kimi öğrenciler hiçbir şey hissetmediğini yazmıştır. Bu öğrencilerin çoğunluğu bu görüşünü; *Hiçbir şey hissetmiyorum* (A22, 4, E; B98, 4, E; C199, 5, K) yazarak ifade etmiştir. Hiçbir şey hissetmediğini bir öğrenci ise değerlerinden farklı olarak, *Hiçbir şey hissetmiyorum. Çünkü hiçbir şey anlatmıyor* (A58, 5, K) biçiminde açıklamıştır. Karikatürdeki duruma ilişkin kimi öğrenciler hem iyilik hem de kötülük hissettiğini açıklamıştır. Kendini iyi ve kötü hissettiğini ifade eden öğrenciler, karikatürdeki duruma her iki balık açısından bakarak görüşlerini açıklamıştır. Bu konudaki öğrenci görüşlerinden örnekler şöyledir: *Güzel balıklar için ama köpek balığı için kötü* (A51, 5, E), *Balıklar köpek balığını sıkıştırdığı için üzıldüm. Ama balıkların bile birlik olmayı bilmesi beni mutlu etti* (A62, 5, K) ve *Bu karikatürde ben iyi ve kötü hissediyorum. İyi olan bu hayvanların beslenmesi. Kötü olan ise hayvanların ölmesi* (C160, 4, E).

Karikatürdeki duruma ilişkin kimi öğrenciler korku hissettiğini doğrudan korktum yazarak veya yaşamda korkularla karşılaşılabilceği gerçeğini açıklayarak

belirtmiştir. Bu konudaki görüşlere; *Yukarıdaki karikatürde çok korkardım* (B131, 5, E), *Korkularımızla er ya da geç karşılaşacağız* (A16, 4, E) ve *Korku hissediyorum* (C42, 4, E) biçimindeki ifadeler örnek verilebilir. *İlgisiz* biçiminde yapılan kodlamalarda öğrenciler bir duygu ifade eden cümle yerine yorum yazmışlardır. Bu nedenle ne hissettiğini yazmayan öğrencilerin görüşleri ilgisiz olarak kodlanmıştır. İlgisiz kodlamalara; *Bir denizde balıkların ilerlediğini görüyorum* (A59, 5, E), *Biri köpek balığı diğerleri yavru balık* (B92, 5, K) ve *Balıkların hepsi ayrı ayrı olması gerekir* (B123, 4, E) biçimindeki görüşler örnek verilebilir

Öğrencilerin yazılı olarak belirttikleri görüşlerinde dayanışma mesajına ilişkin dayanışma, mutluluk ve üzüntü hisleri (% 52.2) dışında kalan şaşırma, haksızlık, acıma, yanıtız, hiçbir şey hissetmedim, iyilik/kötülük ve korku hislerinin toplam % 43.5 olarak ortaya çıkması farklı biçimlerde yorumlanabilir. Öğrencilerin görsel okuma becerileri ve karikatürde verilen mesajı algılamaları yetersiz olabilir. Karikatüre ilişkin kendilerine yöneltilen ne hissediyorsunuz sorusundaki his kavramının anlamını bilmiyor olabilirler. Kavramın anlamını bilseler de düşüncelerini yazılı anlatmada yetersizlik yaşayabilirler.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışma yapılarındaki birinci soru öğrencilerin karikatürde gördüklerini başlangıçta doğru olarak betimleyip betimleyemediklerini anlamak amacıyla yöneltilmiştir. Bu soru karikatür analizinde ilk ve önemli bir aşama olarak görülmektedir. Çünkü bir karikatürdeki olay, olgu, durum veya kişiler başlangıçta doğru olarak betimlenemezse daha sonra karikatürde verilmek istenen mesaj yanlış yorumlanabilir (Kleeman, 2006; Lochrie, 1992). Araştırmaya katılan öğrencilerin %51'inin başlangıçta karikatürde gördüğünü doğru, %43'ünün ise, kısmen doğru olarak betimleyebildiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre, araştırmaya katılan ilköğretim öğrencilerinin çoğunluğu bir karikatürdeki mesajın doğru olarak algılanmasına temel oluşturan karikatürdeki durumu başlangıçta doğru olarak betimleyebilmiştir.

Araştırmada ikinci soru, öğrencilerin birinci soruda karikatürde betimledikleri duruma ilişkin görüşlerini açıklamaları ve yorum yapmaları amacıyla sorulmuştur. Burada öğrencilerden karikatürden anladıkları mesajı açıklamaları, yorumlamaları, örneklendirmeleri ve eleştirmeleri beklenmektedir (Lochrie, 1992). Ayrıca bu soruyla öğrencilerin karikatürün mesajını algılayıp algılamadıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin %55.5'i karikatürde verilmek istenen mesajının dayanışma olduğunu ifade etmiştir. Buradan araştırmaya katılan ilköğretim öğrencilerinin yarıdan fazlasının karikatürde verilmek istenen dayanışma mesajını doğru bir biçimde algıladıkları görülmektedir. Ancak öğrencilerin belirttikleri görüşlerden dayanışma değerine ilişkin görüşlerinin farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın kaynağı öğrencilerin görüşlerini açıklamada verdikleri toplumsal ve

siyasal yaşam örneklerinden, mesajı açıklamak için kullandıkları atasözlerinden ve mesajın yorumlanmasında karikatürdeki köpek balığı veya küçük balıklardan oluşan balık sürüsünü dikkate alma gibi nedenlerden anlaşılmaktadır. Bu durumun, öğrencilerin dayanışma değerine ilişkin deneyimlerinden ve sosyo-kültürel özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü değerler yalnızca örgün programlar aracılığıyla okulda değil aynı zamanda örtük program aracılığıyla okulda ve okul dışı ortamlarda kazanılabilmektedir. Değer eğitiminde; medya, aile, akraba, akranlar ve çevre gibi ortamlardan etkili olabilmektedir (Doğanay, 2006). Bu nedenle, öğrencilerin karikatürde verilmek istenen dayanışma mesajını farklı örneklerle açıklamaları onların konuya ilişkin farklı yaşantı ve ön bilgilere sahip olmalarından kaynaklanabilir. Ayrıca, karikatür farklı duygu, düşünce ve bilgilerin açıklanmasına olanak veren bir materyal olarak öğrencilerin konuyu değişik boyutlarda ele almasını sağlamış olabilir.

Öğrencilerin dayanışma değerine ilişkin toplumsal yaşamdan verdikleri örneklerin bazılarında karikatürdeki küçük balıklar gibi insanların da sorunlar ve zorluklar karşısında neden birlikte hareket etmedikleri eleştirel bir bakış açısıyla sorgulanmıştır. Kimi öğrenciler ise, yapılan her dayanışma davranışının iyi olmadığı görüşünde olduğunu ifade etmiştir. Bu öğrencilere göre, başkalarına zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen bir dayanışma doğru bir davranış değildir. Ancak, bu görüşün tersini savunan öğrencilere göre ise, bazen hak edeni cezalandırmak amacıyla yapılan dayanışma iyi bir davranış olabilir. Dayanışma değerine siyasi partilerin seçimlerden önce yapmış oldukları işbirliği örneğini veren öğrenciye göre seçimlerde büyük partiler karşısında daha küçük partiler dayanışma içine girebilmektedir. Bu bulgulara dayanarak araştırmaya katılan ilköğretim öğrencilerinin dayanışma değeri algıları şöyle ortaya çıkmıştır: 1) Sorun çözmede dayanışma içinde olmak önemlidir. 2) Yapılan dayanışma davranışının sonuçlarının olumlu olması önemlidir. 3) Ortak çıkarlar için (seçim kazanmak gibi) dayanışma yapılabilir ve 4) Başkalarına kötü davrananlar ve zarar verenleri cezalandırmak amacıyla dayanışma yapılabilir. Dayanışma değerine ilişkin bu farklı algılar aynı karikatürü inceleyen öğrencilerin görüşlerinden meydana gelmektedir. Bu anlamda karikatür, bireylerin bir konuya ilişkin deneyimlerini ve sosyo-kültürel özelliklerini yansıtmada, sahip oldukları bilgi, norm ve değerleri açıklamada önemli bir materyal olarak görülebilir. Örneğin, farklı araştırmalarda kavram karikatürlerinin öğrencilere; sahip oldukları düşünceleri açıklama, tartışma ve sorgulama (Kabapınar, 2005) ve konuya ilişkin bilgilerini tartışma (Balım, İnel ve Evrekli, 2008) bakımlarından olanak sağladığı bulunmuştur. Benzer biçimde gerçekleştirilen araştırmada, öğrenciler sahip oldukları dayanışma değerini karikatür aracılığıyla yansıtabilme, eleştirebilme, savunabilme ve açıklayabilme olanağı bulmuştur.

Araştırmada kimi öğrenciler karikatürdeki dayanışma değerini *bir elin nesi var, iki elin sesi var; birlikten güç doğar* gibi atasözleriyle açıklama yolunu seçmiştir.

Ancak hiçbir öğrenci karikatürdeki mesajı *büyük balık küçük balığı yutar* atasözüyle ilişkilendirerek yorumlamamıştır. Oysa karikatür, *büyük balık küçük balığı yutar* atasözündeki büyük balığın göreceli olduğu, bazen küçük balıkların dayanışma içinde bulunarak büyük balık olabileceği mesajını da içermektedir. Bu atasözüne hiçbir öğrencinin değinmemiş olması dikkat çekicidir. Ancak, sonuç olarak karikatürün mesajını atasözülle açıklayan öğrencilerin verdikleri atasözü örnekleri dayanışma değerini içeren örneklerden oluşmuştur. Gerçekleştirilen araştırmada öğrencilerin karikatürdeki durumla karşılaştıklarında neler hissettiklerini belirlemek amacıyla onlardan ne hissettiklerini yazmaları istenmiştir. Böylece öğrenciler, sahip oldukları dayanışma değerini tartışma, eleştirme, açıklama, savunma ve sorgulama olanağı bulmuştur. Öğrenciler, karikatürün mesajını köpek balığı veya küçük balıklar açısından değerlendirerek hissetliklerini mutluluk, üzüntü, şaşırma, haksızlık, acıma biçiminde açıklarken, kimi öğrenciler korktuğunu ve hiçbir şey hissetmediğini açıklamıştır. Öğrencilerin algı, ön bilgi ve yaşantıları aynı olmadığı için karikatürde karşılaştıkları duruma ilişkin hislerinin farklı olması doğal olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak, öğrencilerin belirttikleri hislerinin kaynağı temelde yaşam hakkına (besin zinciri vb), gerçekleşecek eylemin sonucuna (ölüm, başarı, ceza vb.) ve sorun çözme yöntemine (işbirliği vb.) dayanmaktadır.

Araştırmada öğrencilerin önemli bir çoğunluğu karikatüre ilişkin düşüncelerini ve hislerini karikatürün mesajı dışında açıklamıştır. Örneğin karikatür konusunda açıklanan görüşlerin toplamda %39.3'ü öğrencilerde dayanışma mesajını düşündürmediği dikkate alındığında bunun nedenlerine ilişkin farklı yorumlar yapılabilir. Araştırmada kullanılan karikatürün öğrencilerin seviyesi üzerinde olduğu düşünülebilir. Öğrencilerin karikatür gibi görselleri okuma ve yazılı anlatım becerileri gelişmemiş olabilir. Ayrıca, öğrencilerin günlük yaşamında dayanışma değeri örneğine ilişkin yaşantıların az olabileceği söylenebilir. Benzer durum öğrencilerin karikatüre ilişkin hislerini açıklamada da ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin karikatürde verilemek istenen mesaja ilişkin %52.2'si dayanışma düşünürken, %22.2'sinin dayanışma hissetmesinin nedenleri farklı olabilir. Burada mutluluk ve üzüntü hissettiğini ifade eden öğrencilerin görüşleri de dayanışma biçiminde değerlendirilebilir. Çünkü dayanışma içinde yapılan davranışın sonucu onların mutluluk (%17) ya da üzüntü (%13) hissetmelerine neden olduğu öğrencilerin yazılı görüşlerinden anlaşılmaktadır. Öğrencilerin hislerini farklı biçimlerde açıklamaları onların his kavramından ne anladıklarıyla ve his kavramının anlamını yanlış bilmeleriyle ilişkili olabilir. Ancak bu durum öğrencilerin sahip olduğu değer kazanımlarının incelenmesinde karikatür kullanımı açısından olumsuzluk veya eksiklik olarak yorumlanmamalıdır. Aksine, öğrencilerin neden yanlış düşündükleri, kavram yanlışlıkları ve bilgiyi nasıl yapılandırdıklarını anlamada karikatür önemli bir işlev görebilir.

Araştırma sonucuna göre, araştırmaya katılan öğrenciler sahip oldukları değer, bilgi, duygu ve düşüncelerini karikatür aracılığıyla yazılı olarak açıklayabilmektedir. Bu nedenle, karikatür ilköğretimde farklı derslerin değer kazanımlarına ilişkin eksik ve yanlış öğrenmelerin ortaya çıkarılmasında alternatif durum belirleme materyali olarak kullanılabilir. Öğrencilere değerlerle ilgili bir kavram, konu veya durum verilerek onların kendi karikatürlerini oluşturmaları sağlanabilir. Karikatürün değer eğitimi sürecinde sınıf ortamını yansıtacak gözlem ve eylem araştırması biçimindeki araştırma desenleriyle gerçekleştirilecek araştırmalar yapılabilir.

Araştırma sonuçları şu sınırlıklar dikkate alınarak değerlendirilebilir. Birincisi, veri toplama aracındaki karikatüre ilişkin yer verilen üç sorudan hiçbiri doğrudan karikatürün mesajı nedir? biçiminde oluşturulmamıştır. Bunun nedeni araştırmacının, karikatür incelemesinde Lochrie'nin (1992) önerdiği ve araştırmada da yer verilen üç açık uçlu soruya (Ne görüyorsun? Ne düşünüyorsun? Ne hissediyorsun?) bağlı kalmış olmasıdır. Araştırmacı bunun yerine karikatürle ilgili yeni sorular oluşturabilirdi. Doğrudan karikatürün mesajının ne olduğu konusunda bir sorunun olmaması öğrencilerden bazılarının karikatürün mesajını anlamamasına neden olduğu biçiminde düşünülebilir. İkincisi, araştırmaya katılan öğrencilerden bazılarının okuduğunu anlama ve yazılı anlatım becerisi yeterli olmayabilir. Bu durum karikatürün mesajının bazı öğrenciler tarafından anlaşılmasının nedeni olarak yorumlanabilir. Üçüncüsü, bu araştırmanın verileri öğrencilerin yazılı görüşleriyle sınırlıdır. Gözlem, görüşme gibi veri toplama teknikleriyle araştırmada veri çeşitlenmesi (triangulation) yapılabilirdi. Dördüncüsü, araştırmaya katılan öğrencilere araştırma sürecinde dayanışma değerine ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Öğrencilerin bir kısmı, 'Karikatür hakkında ne hissettiğinizi yazınız' sorusuna dayanışma hissettim yanıtını vermiştir. Bu sonuç dayanışma hissettim biçiminde yanıt veren öğrencilerin dayanışma kavramından ne anladıklarıyla sınırlı olduğu dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2006). *Yeni ilköğretim programlarının değer eğitimi boyutunun incelenmesi*. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Bildiri Kitabı, 288-303.
- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim ikinci kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balım, A. G., İnel, D. ve Evrekli. E. (2008). Fen öğretiminde kavram karikatürü kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve sorgulayıcı öğrenme becerileri algılarına etkisi. *İlköğretim Online*, 7(1), 188-202. [Online]. <http://ilkogretim-online.org.tr>

- Baysarı, E. (2007). *İlköğretim düzeyinde 5. sınıf fen ve teknoloji dersi canlılar ve hayat ünitesi öğretiminde kavram karikatürü kullanımının öğrenci başarısına, fen tutumuna ve kavram yanlışlarının giderilmesine olan etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Deryakulu, D. (2000). Yapıcı öğrenme. A. Şimşek (Ed.), *Sınıfta demokrasi* (s. 53-77). Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Doğan, İ. (2004). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (s. 255-286). Ankara: Pegem Yayıncılık
- Durmaz, B. (2007). *Yapılandırıcı fen öğretiminde kavram karikatürlerinin öğrencilerin başarısı ve duyuşsal özelliklerine etkisi (Muğla ili merkez ilçe örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Duruoalp, E. (2006). *İlköğretimde sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ekici, F., Ekici, E. ve Aydın, F. (2007). Utility of concept cartoons in diagnosing and overcoming misconceptions related to photosynthesis. *International Journal of Environmental & Science Education*, 2(4), 111-124.
- Ersoy, A. F., & Türkkkan, B. (2010). İlköğretim öğrencilerinin çizdikleri karikatürlere yansıtıkları sosyal ve çevresel sorunların incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 96-109.
- Freeman, M., deMarrais, K., Preissle, J., Roulston, K., & St. Pierre, E. A. (2007). Standards of evidence in qualitative research: An incitement to discourse. *Educational Researcher*, 36, 25-32.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları.
- Jonassen D. H. (1991). Objectivism versus constructivism: Do we need a new philosophical paradigm? *Educational Technology, Research and Development*, 39(3), 5-14.
- Kabapınar, F. (2005). Yapılandırmacı öğrenme sürecine katkıları açısından fen derslerinde kullanılabilir bir öğretim yöntemi olarak kavram karikatürleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5(1), 101-146.
- Kleeman, G. (2006). Using cartoons to investigate social and environmental issues. *Ethos*, 14(3), 9-19.
- Kozulin, A. (2003). Psychological tools and mediated learning. In A. Kozulin, B. Gindis, V. Ageyev & S. Miller (Eds.), *Vygotsky's educational theory in cultural context* (pp.15-38). New York: Cambridge University Press.

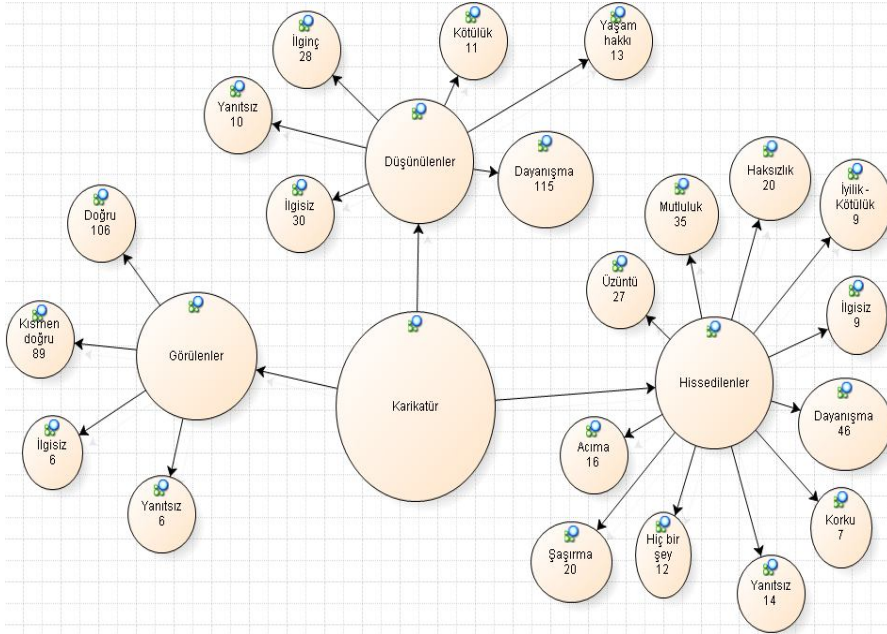
- Kruger, C., & Summers, M. (2000). Developing primary school children's understanding of energy waste. *Research in Science & Technological Education*, 18(1), 5-21.
- Kutlu, Ö., Doğan, C. D. ve Karakaya. (2009). *Öğrenci başarısının belirlenmesi: Performansa ve portfolyoya dayalı durum belirleme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kutlu, Ö. ve Ahioğlu, N. (2005). *Yükseköğretimde ders kazanımlarının çoklu değerlendirilmesi örneği: Cinsel sağlık bilgileri eğitimi dersi*. Eğitimde İyi Örnekler Konferansı, İstanbul.
<http://www.erg.sabanciuniv.edu/iok2005/bildiriler/omer-kutlu.doc>
[adresinden 15.12.2008](http://www.erg.sabanciuniv.edu/iok2005/bildiriler/omer-kutlu.doc) tarihinde alınmıştır.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Lochrie, K. (1992). Using cartoons as an effective learning & teaching strategy. *SCRE Newsletter*, 51, 8-9.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (1999). *Designing qualitative research (3rd ed.)*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- MEB. (2005a). *İlköğretim Türkçe dersi (4-5. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Basım Evi.
- MEB. (2005b). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi (4-5. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Basım Evi.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook of new materials*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Oluk, S. ve Özalp, I. (2007). Yapılandırmacı kurama göre küresel çevre sorunlarının öğretimi: Problemin odak noktası olarak karikatürlerin kullanılabilirliği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(2), 859-896.
- Örs, F. (2007). Eğitim ve karikatür. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 7(84), 26-28.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods (3rd ed.)*. Thousands Oaks: Sage Publications.
- Perales-Palacios, F. J., & Vilchez-Gonzalez, J. M. (2005). The teaching of physics and cartoons: Can they be interrelated in secondary education? *International Journal of Science Education*, 27(14), 1647-1670.
- Rule, A. C., & Auge, J. (2005). Using humorous cartoons to teach mineral and rock concepts in sixth grade science class. *Journal of Geoscience Education*, 53(5), 548-558.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen adaylarının değer tercihleri: Giresun eğitim fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 75-90.
- Selçuk, T. (1998). *Çizgi mizah*. İstanbul: İris Koleksiyonu.
- Song, Y., Heo, M., Krumenaker, L., & Tippins, D. (2008). Cartoons-An alternatif learning assessment. *Science Scope*, 1, 16-21.

- Srikwan, S., & Jakobsson, M. (2008). Using cartoons to teach internet security. *Cryptologia*, 32, 137–154.
- TDK. (2009). *Büyük Türkçe sözlük*. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- Yaşar, Ş. (1998). Yapısalcı kuram ve öğrenme-öğretme süreci. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 68-75.
- Yeşil, R., ve Aydın. D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İlk alındığı tarih: 20.09.2010

Kabul tarihi: 24.12.2010

Ek 1. NVivo'da Yapılan Analiz Sonucunda Oluşturulan Model Örneği

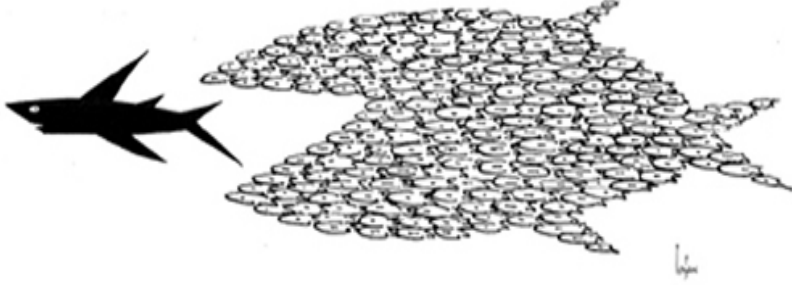
Extended Abstract

Primary education is an important process in which values are shared and taught. Cartoons are one of the materials used in values education to assess students' learning outcomes about target values. Cartoons are a way of creating humor through drawings (Selçuk, 1998); and a tool to reflect on social, economic and cultural issues (Örs, 2007). Using cartoons in classroom as an instructional tool is based on constructivism (Kabapınar, 2005; Kozulin, 2003). Constructivist teaching includes alternative assessment methods such as portfolios, journals and concept maps (Perales-Palacios & Vilchez-Gonzalez, 2005). One of the alternative assessment methods is the use of cartoons (Kleeman, 2006; Kozulin, 2003). The value of solidarity is one of the values that the curriculum aims to provide. This study is descriptive in nature. A cartoon about the value of solidarity was provided to students to collect data. Students were asked to reflect on the cartoon by stating their feelings and ideas. The aim of the study is to examine 4th and 5th grade students' value of solidarity based on a cartoon.

The purpose of this study is to examine the solidarity values of primary school students through using cartoons as assessment materials. The research questions of this study were:

1. Are students able to provide written statements about what they see in the cartoon?
2. Are students able to recognize the message about solidarity in the cartoon?
3. Are students able to explain their feelings about the message of solidarity in the cartoon?
4. What are the similarities and differences in students' opinions on the value of solidarity?

This study is a descriptive qualitative study. Maximum variety sampling method was used in the sampling stage of the study. Therefore, three different elementary schools from different socio-economic levels were chosen as research sites; high socio-economic level (School A), middle socio-economic level (School B), and low socio-economic level (School C). The data were gathered from three different primary schools in Eskisehir in May 2008. The participants of the study were 207 primary school students, 120 of whom were 4th graders, whereas 87 of whom were 5th graders. The data collection tools included a worksheet with a cartoon and three open ended questions. The cartoon and questions asked to the students were provided below:

Cartoon by Turhan Selçuk

1. What do you see in the cartoon?
2. What do you think about the cartoon?
3. What do you feel about the cartoon?

The data were analyzed through using NVivo 7.0 Qualitative Data Analysis Software Program with constant comparison and descriptive analysis methods. In order to test the reliability, various actions were taken. First of all, triangulation of data sources was employed. Three different elementary schools from low, middle, and high socio-economic levels and students who are currently enrolled in these schools were included in the study. Second, during data analysis peer-debriefing was also used. Third, constant comparative and descriptive analysis methods were used in order to increase reliability of the study. (Freeman, deMarrais, Preissle, Roulston, & St. Pierre, 2007; Lincoln & Guba, 1985). Finally, quotations from the participants' interviews were directly included in the findings section.

The findings revealed that the participants' perceptions based on the solidarity values show differences. Their perceptions related to the solidarity values were as follows: There should be solidarity in the case of problem solving, the outcomes of the solidarity behavior should not be negative, solidarity could be provided for the temporal interests (i.e., winning an election etc.), and solidarity could be provided in order to sustain discipline. Students' explanations on concept of solidarity in the cartoons differ from each other. These differences might originate from students' different experiences and previous knowledge. In addition, cartoons as materials, which provide students opportunities to express their feelings and ideas more comfortably than traditional ways, may help students to understand multiple perspectives better. Concerning the findings of the study, it can be claimed that cartoons could be used as an instrument to examine the cases in which social values, norms, and regulations are introduced in primary education. Students might be encouraged to create their own cartoons by offering them various concepts, topics, and cases regarding values.

This study has a number of limitations: First, none of the questions asked to the participants regarding the cartoon in the worksheet directly asked the message of the cartoon. Second, some of the students who participated in the study might be incompetent in terms of reading and writing skills. Third, the data and the findings of this study are limited by the participants' written explanations. Lastly, some of the students answered the question "How do you feel about the cartoon in the worksheet?" as "I felt the solidarity." This result should be considered as limited since the students' understanding of solidarity might differ from each other.